

Arkeologisk schaktningsövervakning

BERGSGÅRDEN OCH GRYCKSBO

vid schaktning för överföringsledning i anslutning till
lämningarna L1999:451, L2000:8802, L2000:9887, L2000:9888,
Falun kommun, Dalarnas län
2022

Arkivrapport dnr 168/19
Emelie Svenman

Upphovsrätt, om inget annat anges, enligt Creative Commons licens CC BY

Fastighetskartan: © Lantmäteriet.

Terrängkartan: Lantmäteriet (CC0)

Dalarnas museum, Falun, 2022

Sammanfattning

Dalarnas museum har genomfört schaktningsövervakningar längs två sträckor i Bergsgården och Alvik, Falu kommun. Den ena sträckan berörde en boplats (L1999:451), en bytomt (L2000:9887) och en gårdstomt (L2000:9888). Här påträffades flera anläggningar, varav en grop innehållande bland annat järnfragment, slagg och glödskal/smidesloppor (A4). Denna ¹⁴C-daterades, resultatet visade en väldigt spretig kalibrering, men mest troligt är att den är från mitten av 1800-talet. Den andra sträckan berörde ett hyttområde (L2000:8802). I schaktet påträffades en del av det slagghvarp som låg intill, i övrigt påträffades inga lämningar.

Inledning

Dalarnas museum har genomfört en schaktningsövervakning längs två sträckor i Bergsgården och Alvik (ca 1 km söder om Grycksbo), Falu kommun (bilaga 1 och 2). Den ena etappen (sträcka B) genomfördes under våren 2020 i Grycksbo och berörde en boplats (L1999:451), en bytomt (L2000:9887) och en gårdstomt (L2000:9888). Den andra etappen (sträcka A) genomfördes under hösten 2020 i Bergsgården och berörde ett hyttområde (L2000:8802).

Antikvarisk bakgrund

Schaktningsövervakningen gjordes i två etapper. Den ena etappen (sträcka A) är belägen i Bergsgården, där större delen av sträckan ligger ca 100 meter norr om väg 870. Den berörda fornlämningen är ett hyttområde (L2000:8802) som tidigare berörts av undersökningar i form av schaktningsövervakningar (Lögqvist 2005, 2013) och undersökning i form av dokumentation av skada (Pagoldh 1992). Vid undersökningen framkom 13 rostar och två kolgropar, vilka fått datering från 1450-tal till 1850-tal (Pagoldh 1992). Strax öster därom genomfördes det 2012 en schaktningsövervakning där en förmodad kallrost påträffades i schaktets sydöstra del. Utifrån tidigare ingrepp tycks fornlämningen avgränsning i norr vara osäker.

Den andra etappen av schaktningsövervakningen (sträcka B) är belägen i Alvik söder om Grycksbo, längs landsvägen mellan sjöarna Kalven och Grycken. Sträckan berör tre lämningar. Den går söder om en boplats (L1999:451) och mitt emellan en bytomt med ett flertal husgrunder (L2000:9887) och det som varit gårdstomten till herrgården Alvik, bestående av en husgrund och en ruin (L2000:9888). Enligt inventeringsdagböckerna (RAÄ, Fornreg) är flera av husgrunderna delvis sönderschaktade, det framgår dock inte vilka. Landsvägen går mitt emellan fornlämningarna och ytterligare en mindre väg skär genom östra delen av L2000:9887 i nord-sydlig riktning. Det är troligt att anläggandet/förbättrandet av dessa har påverkat lämningarna.

Syfte

Syftet med undersökningen var att beskriva lämningens utbredning samt på ett vetenskapligt arbetssätt dokumentera berörda lämningar och kulturlager.

Metod

Två sträckor övervakades. Delsträcka A var 750 meter lång. Större delen av schaktet var grävt när arkeologen kom till platsen. Schaktsträckan karterades i syfte att dokumentera eventuella lämningar.

Delsträcka B var ca 540 meter lång. Här dokumenterades två schakt som var 90 meter (SS1) och 410 meter (SS2) långa. Grävarbetet utfördes med grävmaskin utrustad med planskopa. Vid delsträcka B övervakades schaktningsarbetet av en arkeolog.

Resultat

Delsträcka A. Ett schakt grävdes längs delsträcka A (bilaga 1.3). En större del av schaktet grävdes utan övervakning av arkeolog. De första 150 meterna (östra delen) övervakades, resterande del var redan grävd när museets arkeolog kom till platsen. Schaktsträckan okulärbesiktigades och schaktväggarna rensades. Stora delar av schaktet var delvis vattenfyllt och lerigt, framför allt den östra delen. Den mellersta och västra-norra delen var också vattenbemängd och stora block hade tagits bort vid schaktningen. I det sydvästra hörnet av schaktet noterades slagg i schaktkanten (SL1) (bilaga 1.4). I övrigt påträffades inget av antikvariskt intresse.

Delsträcka B. Två schakt grävdes längs sträcka B (bilaga 1.5). I schakt 1 påträffades två anläggningar, ett täckdike (A1) och ett kulturlager (A2) (bilaga 1.6).

Schakt 2 grävdes i två omgångar. I schaktets nordvästra del framkom ett blöthål/dike. I utkanten av blöthålet noterades fragmenterade stockar som skulle kunna vara del av en rustbädd (A6). Stockarna stack ut ur schaktets nordöstra vägg, och framkom ca 0,4 meter under marknivån.

I den nordvästra delen påträffades ett kulturlager (A3). Inom lagret påträffades även fler anläggningar: en grop (A4), ett stolphål (A5) och en stenkonstruktion (SSK1) (bilaga 1.7). Gropen innehöll stora mängder järnfragment, kol och slagg, viss skärvig sten samt glödskal/smidesloppor. Stolphålet är eventuellt en dubbelstolpe eller en omstolpning. Anläggningen var placerad mellan två stora stenar och längs kanterna noterades stenskoning. Stenkonstruktionen (SSK1) bestod av åtta stenar placerade i NO-SV riktning. Möjligtvis är det del av en grund tillhörande en smedja.

I den södra delen av schaktet påträffades fyra anläggningar (bilaga 1.8). Ett täckdike (A7) och tre gropar (A8, A9, A10).

Den sydöstra delen av schakt 2 var beläget på ett litet krön där matjordslagret tunnade ut (ca 0,05 – 0,15 meter tjockt) och undergrunden bestod av morän. Längst i sydöst framkom ett tjockare matjordslager och beige varvig lera, i denna del fanns även horisonter med kol närmast botten.

Slutsatser och utvärdering

I samband med att delsträcka A grävdes kunde hyttområdet L2000:8802 utökas i nordväst. I övrigt påträffades inget av antikvariskt intresse vid denna sträcka.

Inom delsträcka B påträffades flera anläggningar de flesta vars funktion är oklar. I schakt 2 framkom ett kulturlager (A3). Inom kulturlagret påträffades en grop (A4) tillsammans med ett stolphål (A5) och en stenkonstruktion (SSK1). Stenkonstruktion kan eventuellt vara del av grunden för en mindre smedja. Gropen innehöll glödska/smidesloppor och ett kolprov från fyllningen daterades till 113 ± 29 BP, det vill säga ungefär mitten av 1800-talet. Kalibreringen gör dock dateringen spretig (se bilaga 6), men oavsett så är gropen från nyare tid. Den intilliggande lämningen (L1999:451) är registrerad som en stenåldersboplats. Inga fynd eller anläggningar som kan knytas till stenåldersboplatsen påträffades. Mot strandzonen (i norr) har man även hittat kopparslagg, kritpipor, glasspänner, tegel m.m. vid inventeringen. Norr och nordväst om schakt 2 ligger gårdstomten tillhörande herrgården Alvik (L2000:9888) samt en gårdstomt som eventuellt tillhör Änkebyn (L2000:9887). Anläggningarna hör förmodligen ihop med Änkebyns gårdstomt som då egentligen har en större utredning än den registrerade ytan, men de är så pass få och otydliga att det inte är motiverat att ändra utbredningen i KMR.

Referenser

- Lögdqvist, A. 2005. *Rapport över arkeologisk schaktningsövervakning i samband med markarbeten för ledningar samt mindre byggnad av avloppsrening i Bergsgården. RAÄ 172, Stora Kopparbergs socken, Falu kommun. DM dnr 102/05. Stencil.*
- Lögdqvist, A. 2013 *Arkeologisk schaktningsövervakning. Bergsgården. Grävning för elkabel genom hyttområde RAÄ 172 i Stora Kopparbergs socken. Falu kommun, Dalarna. Dalarnas museum arkeologisk rapport 2013:9.*
- Pagoldh, M. 1992. *Rapport efter dokumentation av skadade lämningar inom RAÄ 172, Stora Kopparbergs sn, Falu kn, Kopparbergs län, Dalarna. Dalarnas museum Arkeologisk rapport 1992:8. Stencil.*

Tekniska och administrativa uppgifter

Länsstyrelsens diarienummer:	431-12885-2018
Fornreg, uppdragsnummer:	202000281
Socken:	Stora Kopparberg
Fornreg, lämningsnummer:	L1999:451, L2000:8802, L2000:9887, L2000:9888
Koordinater, mitten:	Sträcka A: 6725476 (N), 530069 (E) Sträcka B: 6726406 (N), 527054 (E) (SWEREF99 TM)
Höjd (RH 2000):	Sträcka A: 123 – 142 m ö h. Sträcka B: 130 – 133 m ö h
Inmätning:	RTK
Utförandetid:	2020-04-09, 2020-04-13 – 2020-04-16, 2020-10-13, 2020-10-19
Undersökt yta:	12 773 kvadratmeter
Schaktlängd:	Schakt 1: 83 meter, schakt 2: 408 meter, schakt 3: 750 meter
DM projektnummer:	1726
DM diarienummer:	168/19
Arkeologisk personal:	Greger Bennström, Jimmy Axelsson- Karlqvist, Emelie Svenman
Projektansvarig:	Eva Carlsson

Dokumentationsmaterialet förvaras på Dalarnas museum. Inga fynd tillvaratogs.

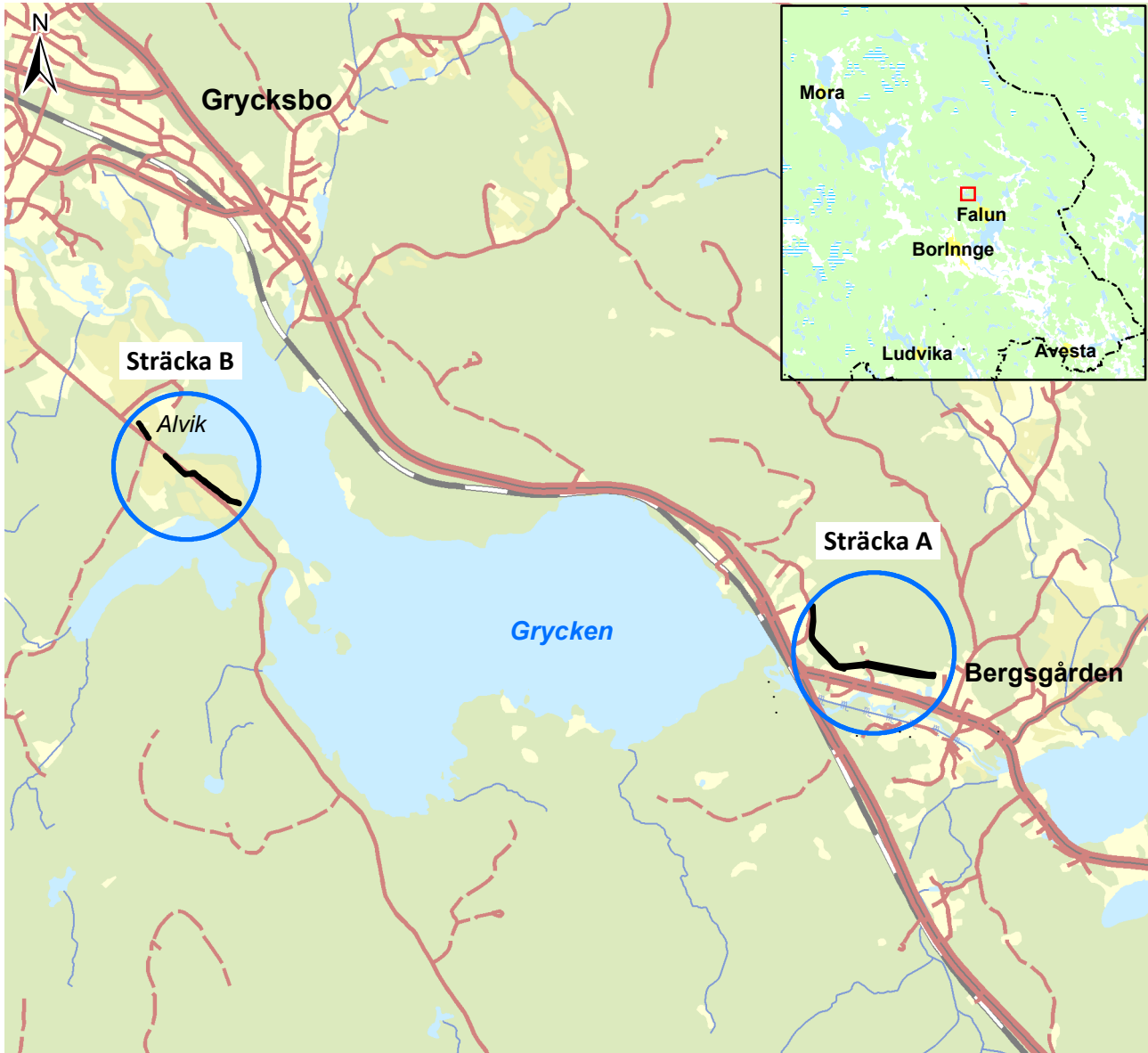
Bilagor

- Bilaga 1. Planer och kartor
- Bilaga 2. Foto av A4 undersökt.
- Bilaga 3. Schaktbeskrivningar
- Bilaga 4. Anläggningsbeskrivningar
- Bilaga 5. Vedartsrapport
- Bilaga 6. ¹⁴C-rapport

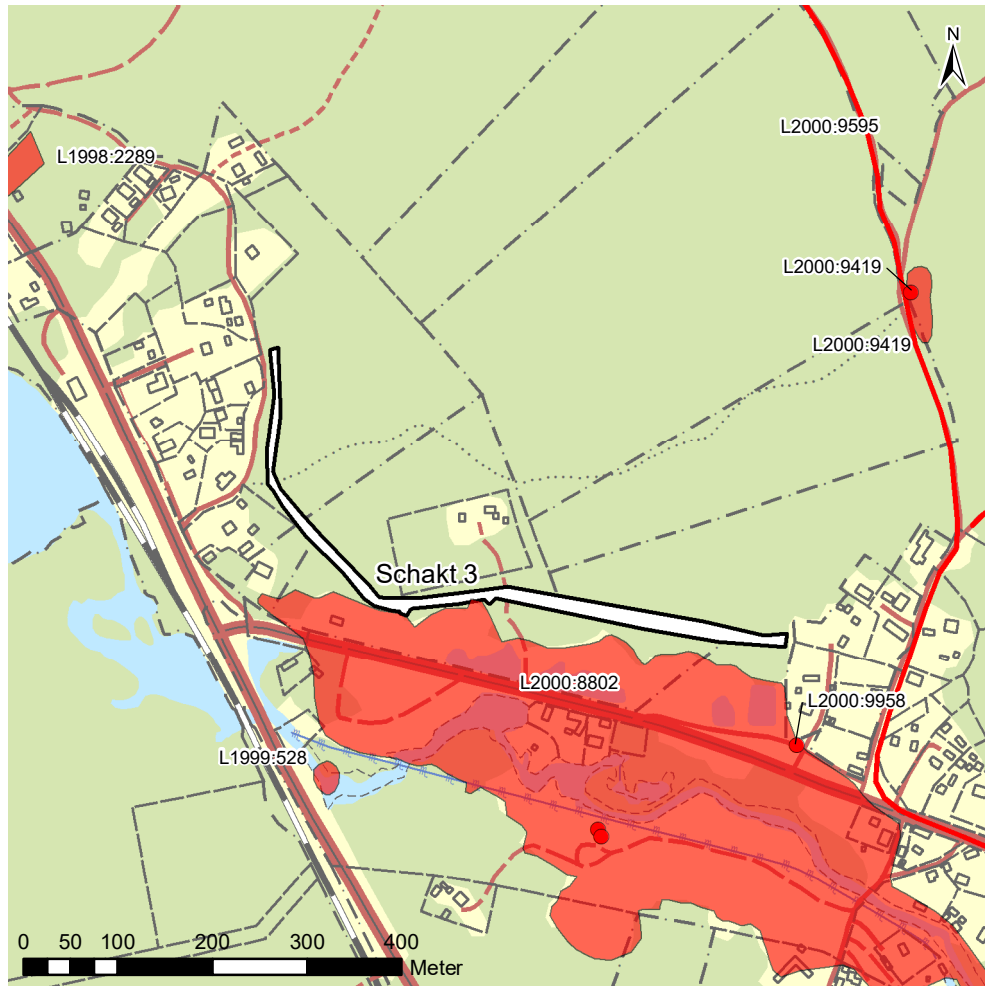
Bilaga 1. Planer och kartor

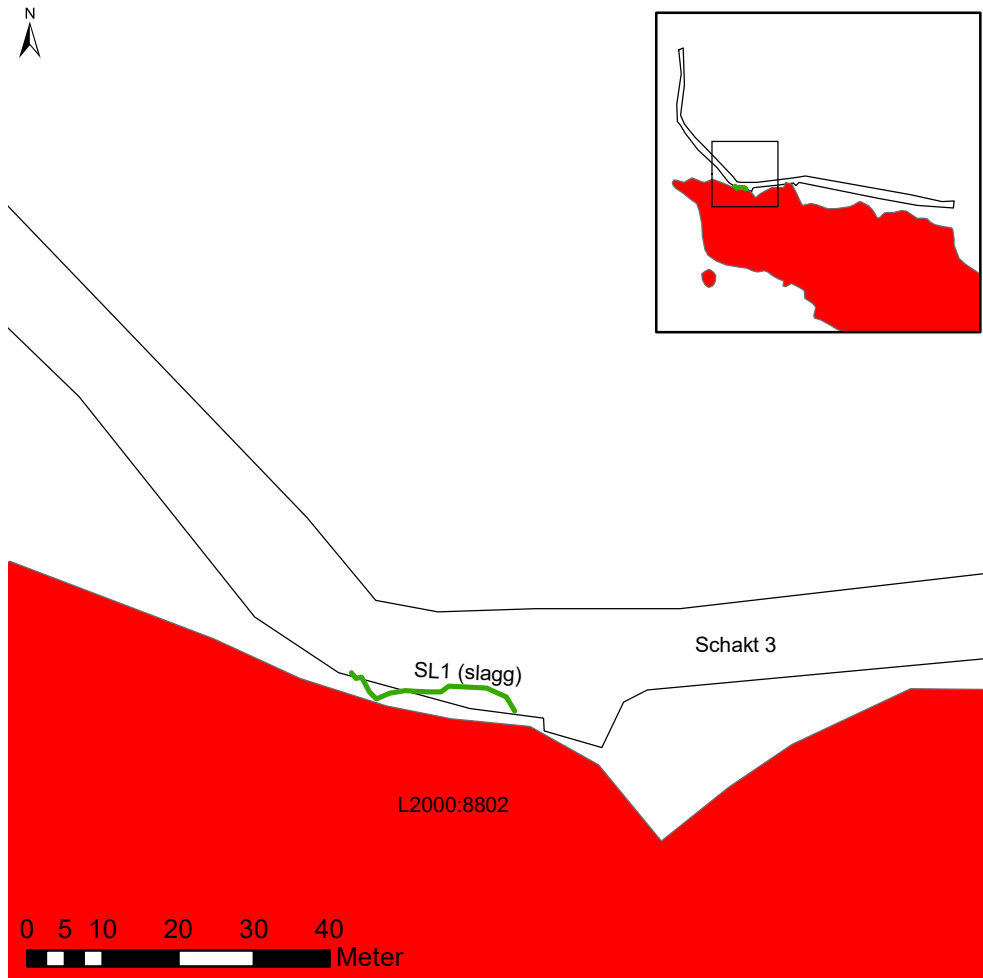
1. Karta över Dalarna, Falun markerat med en röd prick.

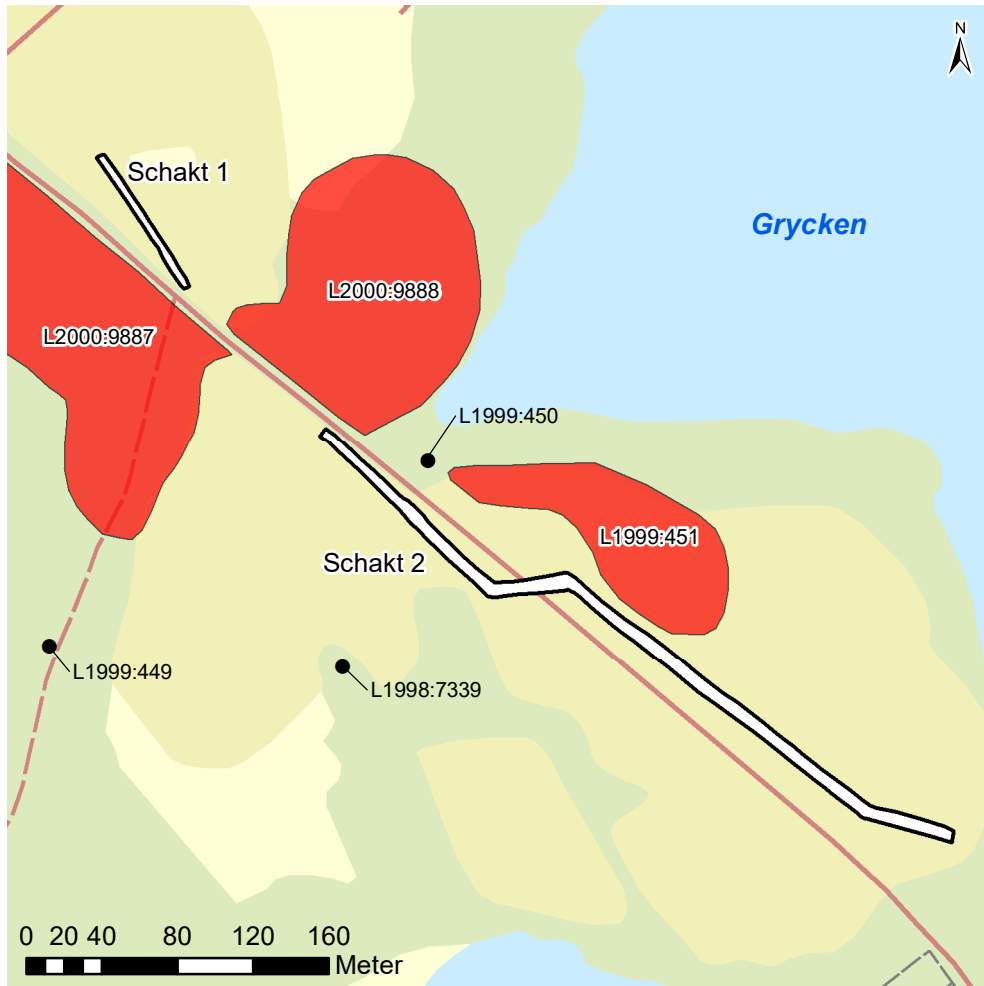
2. Utsnitt ur fastighetskartan med delsträckorna markerade med svart. Skala 1:30 000.

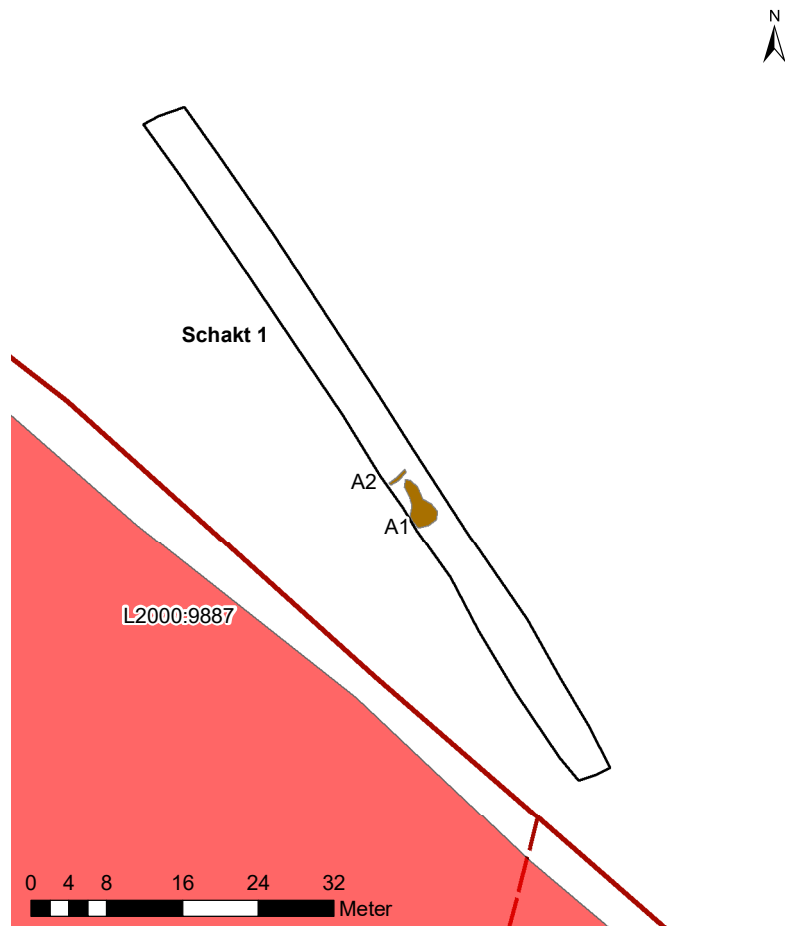
3. Utsnitt ur fastighetskartan med delsträcka A/schakt 3 utritat. Skala 1:8000.

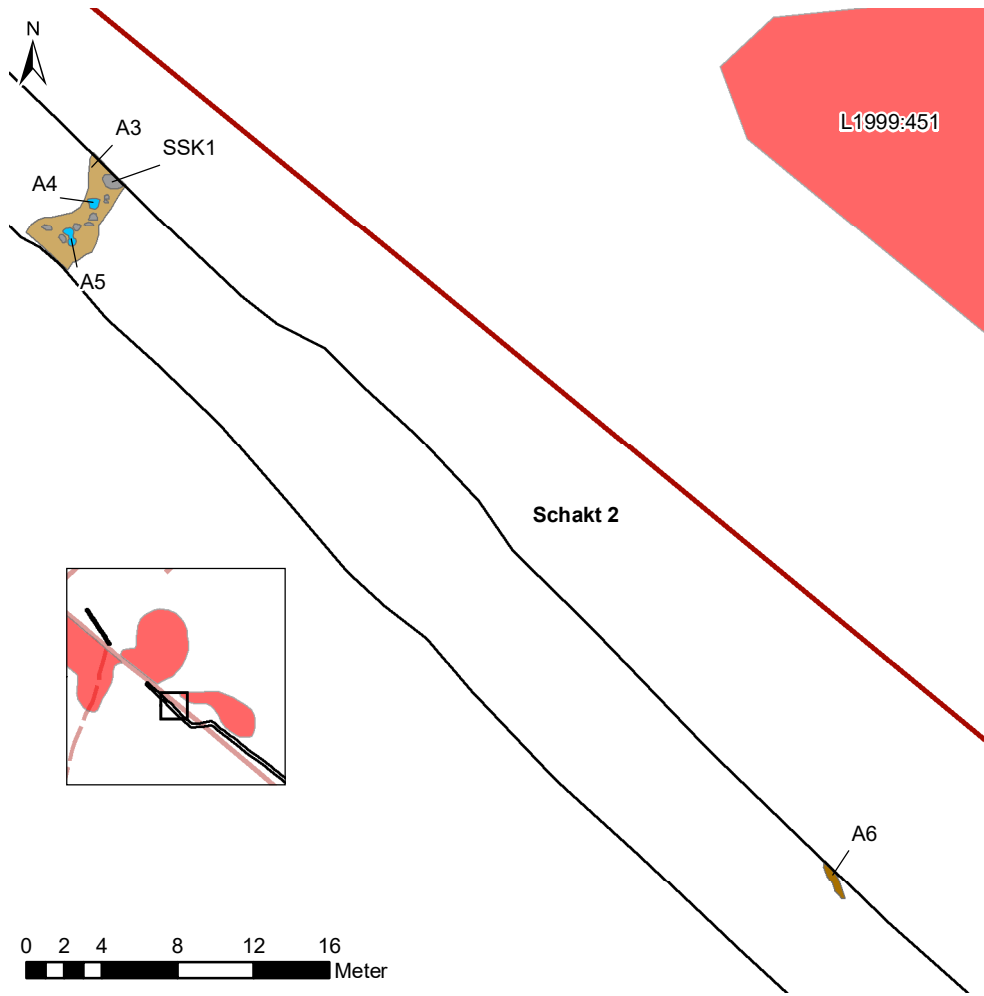
4. Detaljplan över schakt 3 med den nya avgränsningen av L2000:8803 utritat med grönt (SL1). Skala 1:1000.

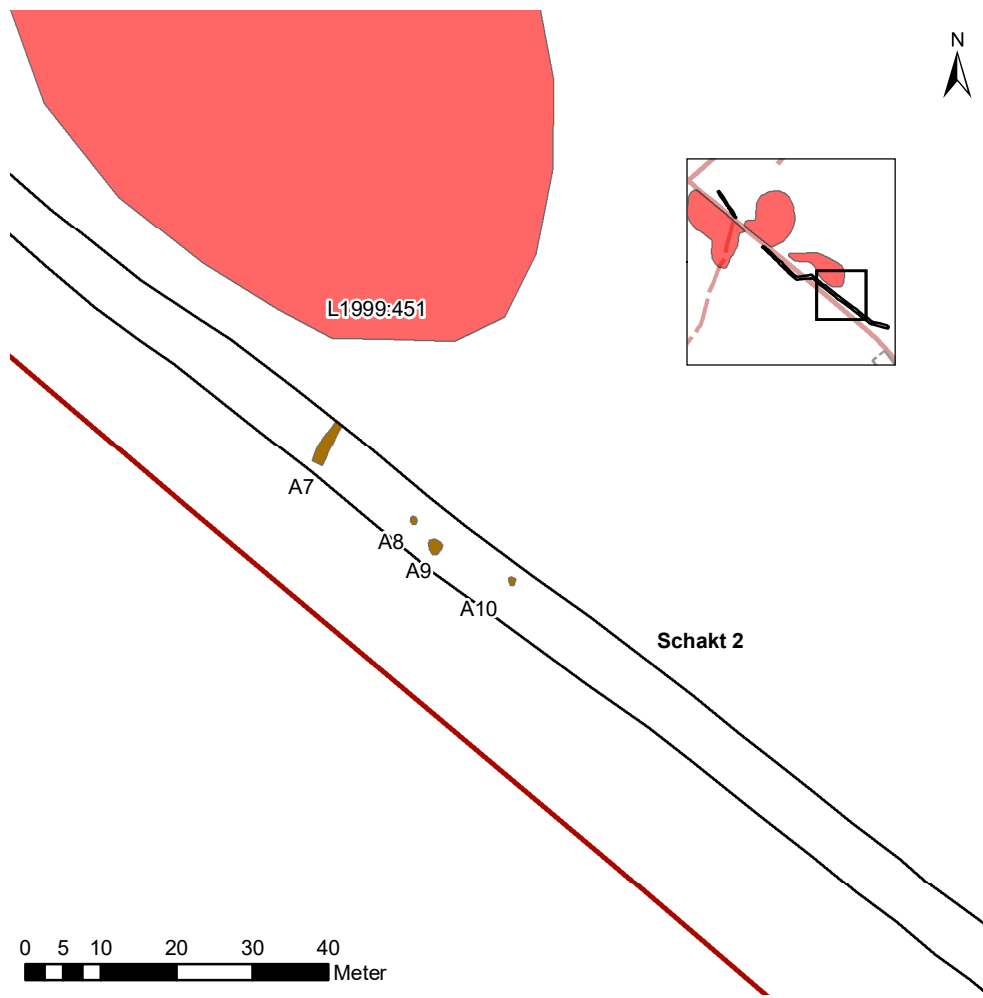
5. Utsnitt ur fastighetskartan med delsträcka B/schakt 1 och 2 uttrit. Skala 1:4000.

6. Schakt 1 inom delsträcka B med anläggningarna A1 och och A2. Skala 1:800.

7. Schakt 2 inom delsträcka B med anläggningarna A3 - A6 och SSK1. Skala 1:400.

8. Schakt 2 inom delsträcka B med anläggningarna A7 – A10. Skala 1:1000.

Bilaga 2. Den daterade anläggningen, A4 undersökt. Fotat från N. Fotograf: Jimmy Axelsson Karlqvist.

Bilaga 3. Schaktbeskrivningar

Område A

Schakt 3

750 x 70 meter stort (Ö-V/N-S) 0,5 – 1,0 meter djupt.

0,3 m grästorv och matjord

0,2 – 0,7 m morän

Lera i botten

Anläggningar: SL1

Område B

Schakt 1

83x7 meter (NV-SO) 0,5 - 1 meter djupt.

0,3 m grästorv och matjord

0,2 m brun lerblandad matjord

0,15 m brun, hård jordblandad lera

0,25 m brun lera (0,25 m)

Grå varvig lera i botten.

Anläggningar: A1, A2

Schakt 2

408x7 meter (NV-SO) 0,5 meter djupt.

0,2–0,5 m grästorv och lös matjord

Beige, varvig lera.

I schaktets nordvästra del framkom ett blöthål/dike

Anläggningar: A3, A4, A5, A6, A7, A8, A9, A10, SSK1

Bilaga 4. Anläggningsbeskrivningar

A1. Täckdike

4 x 0,25 meter (NO-SV och 0,4 meter djupt. Fyllningen bestod av kopparlagg. Framkommer 0,6 meter under markytan.

A2. Kulturlager?

4 x 3 m stort. Mörkbrun, humös jord med sot- och kolinblandning samt inslag av beige sandig silt. Fynd av enstaka bitar yngre rödgods, ett kritpipsskaft, några mindre järn-/rostklumpar. Fortsätter utanför östra schaktkanten.

A3. Kulturlager?

5,5 x 1,5–3 meter stort. Svartbrun, humös lera. Inslag av kol, spridd tegelkross, slagg, skärvsten och glimmersten. Enstaka järnfragment samt CU-legering (?). Inom lagret påträffas anläggningarna A4, A5 och SSK1.

A4. Grop.

0,6 x 0,5 meter stor och 0,25 meter djup. Avfallsgrop? Svartbrun, humös lera. Inslag av slagg, kol, skärvig sten, järnfragment, enstaka fynd av CU-legering. Med magnet påträffades glödskal/smidesloppor. Plan botten, stenskoning i kanterna. Daterad till 113 +/- 29 BP. Ligger inom A3 (kulturlager).

A5. Stolphål.

1 x 0,5 meter stort och 0,3 meter djupt. Svartbrun humös lera. Inslag av kol, tegelkross, slagg, skärvsten, glimmersten. Dubbelstolphål/omstolpning? Hade en form i plan som en åtta. Plan bottenform i söder, 0,32 meter djup. Oregelbunden bottenform i norr, 0,27 meter djup. Anlagd mellan två större stenar, stenskoning i kanterna. Ligger inom A3 (kulturlager).

A6. Rustbädd?

1,4 x 0,5 meter stor. Del av rustbädd? Fragmenterade stockar i schaktvägg. Låg i ett humöst lager ca 0,3–0,35 meter tjockt. Stockresterna var ca 0,05–0,1 meter i diameter sannolikt endast kärnan bevarad.

A7. Täckdike.

7 x 1,5 meter (NO-SV) och 0,5 meter djupt. Fyllningen består av matjord och sten. Recent material i fyllningen.

A8. Grop.

1,2 x 0,9 meter stor och 0,4 meter djup. Svartbrun, fet humös silt. Inslag av kol och småsten. Rund till oval form i plan, rundad bottenform.

A9. Grop.

2 x 1,8 meter stor och 0,8 – 1 meter djup. Fyllningen består av matjord och sten.

A10. Grop.

1 x 0,8 meter stor och 0,25 – 0,5 meter djup. Svartbrun matjord med inslag av sten, kol, slagg. Obrända ben i fyllningen.

SSK1. Husgrund?

4,5 x 1,5 meter (NO-SV). 8 stenar i storleken 0,2 - 0,8 meter. Möjligtvis mindre grund för smedja.

SL1. Slaggvarp.

Del av L2000:8802.

VEDLAB

Vedanatomilabbet

Vedlab rapport 21007

**Vedartsanalyser på material från Dalarna, Kallholen
mm**

VEDLAB

Vedanatomilabbet

Vedlab rapport 21007

2021-02-03

Vedartsanalyser på material från Dalarna, Kallholen mm

Uppdragsgivare: Emelie Svenman/Dalarnas Museum

Arbetet omfattar sju kolprov från flera undersökningar i Dalarna. Proverna innehåller kol från gran och tall. Båda trädslagen kan bli gamla i sig och kan därmed orsaka hög egenålder vilket får tas med vid bedömning av dateringarna. Provet från Ängesgården kommer dock från en gren som förhoppningsvis bör ge en mer tillförlitlig datering av härden.

Analysresultat Bergsgården Projekt 1726

Anl.	ID	Anläggnings- typ	Prov- mängd	Analyserad mängd	Trädslag	Utplockat för ¹⁴ C-dat.	Övrigt
4	125	Avfalls- /smidesgrop	25,7g	15,6g 5 bitar	Tall 5 bitar	Tall 192mg	

Erik Danielsson/VEDLAB
Box 178
791 24 FALUN
Tfn: 070 34 00 645
E-post: vedlab@telia.com
www.vedlab.se

De här trädslagen förekom i materialet

Art	Latin	Max ålder	Växtmiljö	Egenskaper och användning	Övrigt
Gran	<i>Picea abies</i>	350 år	Trivs på näringsrika jordar. Tål beskuggning bra och konkurrerar därför lätt ut andra arter	Lätt och lös men ganska seg ved. Ofta rakvuxen. Ganska motståndskraftig mot röta. Stolpar golvbrädor störrar lieskaft, korgar	Bark till taktäckning. Granbarr till kreatursfoder
Tall	<i>Pinus sylvestris</i>	500 år	Anspråklös men trivs på näringsrika jordar. Den är dock ljuskrävande och blev snabbt utkonkurrerad från de godare jordarna när granen kom	Stark och hållbar. Konstruktionsvirke, stolpar, pålar, båtbygge, kärl (ej för mat) takspån, tjärblöss, träkol, tjärbränning	Underbarken till nödmjöl, årsskott kokades för C-vitaminerna. Även som kreatursfoder

Uppgifter om maximal ålder, växtmiljö, användning mm är hämtade ur: Holmåsen, Ingmar Träd och buskar. Lund 1993. Gunnarsson, Allan Träden och människan. Kristianstad 1988. Mossberg, Bo m.fl. Den nordiska floran. Brepol, Turnhout 1992.

Vedartsanalysen görs genom att studera snitt- eller brottytor genom mikroskop. Jag har använt stereolupp Carl Zeiss Jena, Technival 2 och stereomikroskop Leitz Metalux II med upp till 625 gångers förstoring. Mikroskopfoton är tagna med Nikon Coolpix 4500. Referenslitteratur för vedartsbestämningen har i huvudsak varit Schweingruber F.H. Microscopic Wood Anatomy 3rd edition och Anatomy of European woods 1990 samt Mork E. Vedanatomi 1946. Dessutom har jag använt min egen referenssamling av förkolnade och färska vedprover.

UPPSALA
UNIVERSITET

Ångströmlaboratoriet
Tandemlaboratoriet

Kol-14 gruppen

Besöksadress:
Ångström Laboratoriet
Lägerhyddsvägen 1

Postadress:
Box 529
751 20 Uppsala

Telefon:
018 – 471 3124

Telefax:
018 – 55 5736

Hemsida:
<http://www.tandemlab.uu.se>

E-post:
radiocarbon@physics.uu.se

Emelie Svenman
Dalarnas Museum
Box 22
791 21 FALUN

Resultat av ^{14}C datering av träkol från Bergsgården, Falun kommun, Dalarnas län. (p 3470)

Förbehandling av träkol:

1. Synliga rottrådar borttages.
2. 1 % HCl tillsätts (10 h, under kokpunkten) (karbonat bort).
3. 1 % NaOH tillsätts (10 h, under kokpunkten). Löslig fraktion fälls genom tillsättning av konc. HCl. Fällningen som till största delen består av humusmaterial, tvättas, torkas och benämns fraktion SOL. Olöslig del, som benämns INS, består främst av det ursprungliga organiska materialet. Denna fraktion ger därför den mest relevanta åldern. Fraktionen SOL däremot ger information om eventuella föroreningars inverkan.

Före mätningen av ^{14}C -innehållet i acceleratorm förbränns det tvättade och intorkade materialet, surgjort till pH 4, till CO_2 -gas som i sin tur grafiteras genom en Fe-katalytisk reaktion. I den aktuella undersökningen har fraktionen INS daterats.

RESULTAT

Labnummer	Prov	$\delta^{13}\text{C}\text{‰}$ V-PDB	^{14}C ålder BP
Ua-69637	PK125	-23,1	113 ± 29

Med vänliga hälsningar

Karl
Håkansson

Elektroniskt undertecknad
av Karl Håkansson
Datum: 2021.04.16
15:22:37 +02'00'

Karl Håkansson/Lars Beckel

Kalibreringskurvor

